

## NÉPFAJOK ÉS NÉPEK A XIX. SZÁZADBAN.

(Második közlemény.)

## 3. Skandináv.

Magában foglalja a svéd és dán-norvég nyelvet, ez utóbbi ismét dán, norvég és normann (islandi, farói és shetlandi) csoportra oszlik.

A szaporodást a következő táblázatok tüntetik föl:

*Svédország :*

|                              |                 |                 |
|------------------------------|-----------------|-----------------|
| 1751: 1.785,727              | 1815: 2.465,066 | 1855: 3.639,332 |
| 1766: 1.981,600              | 1820: 2.584,690 | 1860: 3.859,728 |
| 1771: 2.041,081              | 1825: 2.771,252 | 1869: 4.158,757 |
| 1773: 1.972,407 (éhség után) | 1830: 2.888,082 | 1885: 4.682,769 |
| 1790: 2.158,232              | 1835: 3.025,439 | 1890: 4.784,981 |
| 1800: 2.347,303              | 1840: 3.138,887 | 1897: 5.009,632 |
| 1805: 2.412,772              | 1845: 3.316,536 | 1901: 5.150,000 |
| 1810: 2.377,851              | 1850: 3.482,541 |                 |

Svédország lakossága 7 ezer lapp és 15 ezer finn kivételével tiszta svéd. Laknak ezenkívül Finnországban 346 ezren, Oroszország baltvidéki tartományaiiban 10 ezren, az Egyesült-Államokban, tekintve, hogy 1890-ben 498,041 svédországi születésű embert találtak, legalább is egy millióan, Kanadában néhány ezren. Összes számuk: 1801:  $2\frac{1}{2}$ , 1901:  $6\frac{1}{2}$  millió.

*Norvégia :*

|                 |                 |                 |
|-----------------|-----------------|-----------------|
| 1783: 725,000   | 1835: 1.194,812 | 1875: 1.806,900 |
| 1801: 883,038   | 1845: 1.328,471 | 1885: 1.930,700 |
| 1815: 885,467   | 1855: 1.490,786 | 1896: 2.111,500 |
| 1825: 1.051,318 | 1865: 1.701,478 | 1901: 2.200,000 |

A lakosság 16 ezer lapp és 8 ezer kvän (finn) kivételével norvég. Ezenkívül az Egyesült-Államokban vannak még valami 800 ezren (1890: 322,665 norvégiai születésű, a bevándoroltak száma pedig 1897-ig valami 600 ezer). Növekedésük tehát: 1801: 870 ezer; 1901: 3 millió.

A norvégokhoz csatlakoznak az islandi, farói és shetlandi normannok, kiknek nyelve legközelebb áll az ó-nordhoz.

*Island* a XI—XIV. században állt virágzása tetőpontján, mikor a normannoknak Grönlandban és Észak-Amerikában is voltak gyarmataik. Ekkor lakossága 105—90 ezer közt volt Arnlfjótur Olafsson és Indriði Einarsson számitásai szerint.<sup>1</sup> Azután hanyatlani kezdett, úgy hogy 1700—1850 közt

<sup>1</sup> Globus. 1898. LXXIII. Nr. 18. 292. l.

50—60 ezer közt ingadozott, azóta lassú emelkedés tapasztalható. A részletes kimutatás a következő:

|               |              |              |
|---------------|--------------|--------------|
| 1096: 104,753 | 1801: 47,240 | 1870: 69,763 |
| 1311: 95,083  | 1840: 57,094 | 1880: 72,445 |
| 1366: 90,187  | 1850: 59,157 | 1890: 70,927 |
| 1703: 50,444  | 1860: 66,987 | 1895: 73,449 |
| 1753: 48,430  |              |              |

A 15 ezer farőivel (1870: 8922, 1880: 11,221, 1890: 12,955) s 40 ezer shetlandival együtt a normannok száma jelenleg 130 ezer.

#### Dánia:

|                 |                 |                 |
|-----------------|-----------------|-----------------|
| 1801: 929,001   | 1880: 1.969,039 | 1898: 2.310,000 |
| 1840: 1.289,075 | 1890: 2.172,380 | 1901: 2.370,000 |
| 1870: 1.784,741 |                 |                 |

Dánia népe néhány ezer külföldi kivételével dán. Dánián kívül Schlesvigben laknak még dánok, kiknek száma csökkenő félben van, 1870-ben volt 150 ezer, 1890-ben pedig csak 139,399, ezenkívül az Egyesült-Államokban beszélnek mintegy 250 ezren a dán nyelvet, továbbá az angol mellett három nyugot-indiai szigeten (St. Croix, St. Thomas és St. John. 1890: 32,786). Ezekkel együtt 1901-ben  $2\frac{3}{4}$  millió a dán nyelvűek száma, míg 1801-ben körülbelül 1 millió volt.

E szerint a skandináv népek száma:

|                  | 1801.                 | 1901.                 |
|------------------|-----------------------|-----------------------|
| Svéd . . . .     | $2\frac{1}{2}$ millió | $6\frac{1}{2}$ millió |
| Norvég . . . .   | 0·87 „                | 3 „                   |
| Dán . . . .      | 1 „                   | $2\frac{3}{4}$ „      |
| Normann . . . .  | 0·10 „                | 0·13 „                |
| Összesen . . . . | $4\frac{1}{2}$ millió | 12·38 millió.         |

#### 4. Holland.

A holland nyelvű népség a tulajdonképeni hollandokon kívül magában foglalja a belgiumi és flandriai flamandokat s hollandiai (frieslandi), oldenburgi és hannoveri friesekeket, továbbá a délafrikai búrokat s a nyugatindiai és surinami holland gyarmatok keverék népességét.

A két holland ország lakossága már a középkor utolsó századaiban s a XVI. század elején nagyon sűrű volt. Brügge a XIII—XV. században a világ egyik legnagyobb kereskedő városa 200 ezer lakossal, 1560 után kezdett hanyatlani, a XIX. század elején már csak  $\frac{1}{5}$ -de volt a régi lakosságnak, melynek száma ma sem több 51 ezernél. Löwen lakóinak száma

a XIV. század elején 150 ezer volt, majd a 200 ezret is meghaladta <sup>1</sup> a XIX. század elején csak  $\frac{1}{4}$ -de volt ennek, ma 42 ezer. Ypres szintén 200 ezer lakosú város volt a XV. században, ma 17 ezer. Gent Valois Fülöp és VI. Károly idejében már olyan nagy város volt, hogy 50 ezer embert tudott kiállítani; 1450-ben Jó Fülöp burgundi hg. ellen 30 ezer volt a gentiek serege; ugyanezen időtájban 40 ezer len- és gyapjúszövő munkás dolgozott benne. Ekkor állt nagyságának tetőpontján s lakosainak száma meghaladta a 200 ezer lelket, de még V. Károly idejében is nagyobb kiterjedésű volt Párisnál. A XVI. század második felében kezdett hanyatlani, 1800-ban csak 55 ezer lakosa volt, ma ismét 161 ezer. Nagy város volt még a középkorban Leiden 100 ezer lakossal, a XIX. század elején ennek csak  $\frac{1}{3}$ -da volt, ma 54 ezer. Doornyk szintén sokkal népesebb volt mint ma (33 ezer), nagy területe nincs arányban mai lakosságának számával. A XVI. században Antwerpen emelkedett föl; 1496-ban még csak 68 ezer lakosa volt, V. Károly alatt a világ első kereskedő városai közt foglalt helyet s 1550 körül már 200 ezerre nőtt a lakosság száma, a XVII. században rohamosan hanyatlott, úgy hogy 1800-ban csak 53 ezer lakosa volt. A XVII. században Amsterdam emelkedett föl; a XVII. század elején még csak 34 ezer lakosa volt, 1622-ben már 100 ezer, a XVIII. században pedig 300 ezer, a század végén azonban az angolokkal való háborúk alatt hanyatlani kezdett, úgy hogy a XIX. század elején már csak 200 ezer lakosa volt. A XVII—XVIII. században Amsterdamon kívül nem is volt több város Németalföldön, melynek lakossága elérte volna a százezer lelket, Brüsszelnek 1800-ban csak 66 ezer volt (a középkorban 1435-ben 56,368, 1786-ban 80,000) s 1831-ben lett 106 ezer, Antwerpen, Gent, Hága, Rotterdam, Lüttich pedig csak a XIX. század hatvanas évei felé emelkedtek a százezres városok közé. Mindez azt mutatja, hogy a németalföldiek száma nagyobb volt a XV—XVI. században, mint a XIX. század elején, a mikor  $5\frac{1}{2}$  millió volt.

Az egyes országok népének növekedése:

*Hollandia:*

|                 |                    |                 |
|-----------------|--------------------|-----------------|
| 1786: 2.500,000 | 1859: 3.293,577    | 1891: 4.564,565 |
| 1829: 2.613,487 | 1869: 3.652,070    | 1897: 5.004,204 |
| 1839: 2.860,450 | 1879: 4.012,693    | 1901: 5.100,000 |
| 1849: 3.056,879 | 1889/90: 4.511,415 |                 |

Ebből 71% (3.62 millió) holland, 14% (714 ezer) fries, 13% (663 ezer) flamand, 2% (102 ezer) alnémet.

<sup>1</sup> A „Geographischer Handbuch zu Andree's Handatlas“ szerint (712. l.) 6-szor népesebb, mint 1876-ban (akkor 35,770 volt a lakosság).

*Belgium :*

XV—XVI. század : 4—5 millió

1786 ; 2.471,000 (Osztrák-Belgium és lüttichi püspökség)

1800 : 3 millió                      1856 : 4.529,560                      1880 : 5.520,009

1831 : 3.785,814                      1860 : 4.731,857                      1890 : 6.147,041

1840 : 4.073,162                      1866 : 4.929,320                      1897 : 6.586,593

1846 : 4.337,196                      1870 : 5.087,826                      1901 : 6.750,000

1850 : 4.426,202                      1876 : 5.336,185

A lakosságból 54<sup>0</sup>/<sub>100</sub> (3.645,000) flamand, 45<sup>0</sup>/<sub>100</sub> (3.037,000) vallon s van ezenkívül mintegy 50 ezer német. A XIX. század elején a flamandok arányszáma valamivel nagyobb volt, úgy hogy 1801-re körülbelül 1<sup>3</sup>/<sub>4</sub> millió flamandot számíthatni.

Van ezenkívül Franciaországban 200 ezer flamand, nevezetesen a Nord és Pas de Calais departementokban (Dunkerque arrondissementben 59, Hazebronck arrond. 44, St. Omer arrond. 3 község) 106 község;<sup>1</sup> összes számuk az ideiglenesen ott tartózkodó belgiumi flamand munkásokkal 400 ezerre rug. Továbbá Németországban 1890-ben volt 40,959 holland s 2500 oldenburgi fries. Ezekkel együtt Európában van 4.210,000 flamand, 3.660,000 holland, 716,000 fries, összesen 1901-ben 9.086,000, míg 1801-ben 4<sup>1</sup>/<sub>3</sub> millió volt a számuk.

Európán kívül legerősebben a *délafrikai* gyarmatokon gyökeresedett meg a holland elem, hol a bürok épen most vívják az angolokkal élet-halál-harcukat. Holland parasztok (boers) Jóreményfok földjén 1652-ben alapították az első gyarmatot, a mai Fokvárost. A XVII. század második felében, midőn XIV. Lajos Hollandiát el akarta foglalni, újabb kivándorlókkal szaporodtak, de még 1798-ban is csak 21,746 volt a lélekszámuk. 1822-ben 42,854 főre növekedtek, de már néhány ezer angol és skót is vegyült közéjük. Midőn 1833-ban az angolok a rabszolgatartást megtiltották, az elégtelenek tömegesen kezdtek Fokföldről kivándorolni s 1836-ban megalapították a Vaal melléki (a mai Oranje) köztársaságot, egy másik csapat pedig 1839-ben Natált, a melyet azonban az angolok már 1848-ban elfoglaltak. Ekkor a Praetorius által vezetett bürok átlépve a Vaal folyót a Vaalon túli köztársaságot (Transvaal) alapították. A négy gyarmaton azonban még a XIX. század derekán is csekély volt a fehérek száma. Legtöbben voltak a Fokföldön (102,156, ebből 70—80 ezer búr); Natalban 1855-ben 7,629. Oranjeban 1858-ban 12,839, Transvaalban pedig minteg 18 ezer fehér.

<sup>1</sup> Globus. 1879. XXXVI. 25.

vagyis valami 25—30 ezer angol leszámításával összesen 110—115 ezer búr volt.

Ez a szám az utolsó félszázad alatt megötszörösödött, a háború előtt ugyanis a fehér lakosság száma volt:

|                     | Búr     | Angol   | Összes fehér elem |
|---------------------|---------|---------|-------------------|
| Fokföld . . . . .   | 300,000 | 226,000 | 526,000           |
| Natal . . . . .     | 7,000   | 57,000  | 64,000            |
| Oranje . . . . .    | 62,000  | 16,000  | 78,000            |
| Transvaal . . . . . | 200,000 | 124,000 | 345,000           |
| Összesen .          | 569,000 | 423,000 | 1.013,000         |

Ezekhez számítandó még valami 5—6 ezer búr Zulu-, Szvázi- és Becsuán földön, Rhodesiában s a németek délafrikai gyarmatában, Otavi földön. A holland nyelven beszélők száma a keverék néppel, hottentottákkal, malájokkal.<sup>1</sup> stb. együtt legalább is 800,000.

Az *Egyesült-Államokra* valami 300 ezer hollandit számíthatni, *Kanadára* mintegy 30 ezeret. A *nyugatindiai* holland gyarmat (Curaçao stb.) lakossága 1896-ban volt 49,599, Surinamé 66,959. Ezekkel együtt az amerikai holland elem száma 450 ezer, míg a XIX. század elején mintegy 150 ezer volt, ebből az Egyesült-Államokban 58 ezer.

Ezekhez járul a malaj szigeteken 64 ezer hollandi.

A hollandok összes száma ezek szerint: Európában 9.086,000, Dél-Afrikában 800 ezer, Amerikában 450 ezer, Malaj szigeteken 64 ezer vagyis összesen 10.400,000.

A gyarapodást a közetkező adatok mutatják: 1500: 6, 1801:  $4\frac{1}{2}$ , 1901:  $10\frac{4}{5}$  millió.

A germán néptörzs XIX. századbeli növekedése tehát:

|                | 1801.                   | 1860. <sup>2</sup> | 1901.                     |
|----------------|-------------------------|--------------------|---------------------------|
| 1. Angol . . . | $17\frac{3}{4}$ millió  | —                  | $109\frac{1}{2}$ millió   |
| 2. Német . . . | $27\frac{1}{2}$ „       | —                  | 78 „                      |
| 3. Skandináv . | $4\frac{1}{2}$ „        | —                  | 12.4 „                    |
| 4. Holland . . | $4\frac{1}{2}$ „        | —                  | 10.4 „                    |
|                | 54 $\frac{1}{4}$ millió | 120 millió         | 210 $\frac{1}{3}$ millió. |

<sup>1</sup> A fokföldi malaj-, európai- és négervegyülék a hollandi nyelvet vette át. (Globus. 63. k. 263. l).

<sup>2</sup> Müller Fridrik összeállítása a „Reise der öster. Fregatte Novara“ című munka anthropologiai részében.

### III. Hindú törzs.

Hazája Kelet-india a Dekhán déli részeinek kivételével, a Hindukus és Himalaya völgyei (sziyapusok, darduk, kasmiriai, nepáli ghorkák), Hátsó-India északnyugati része (aszamiak) és Ceylon (szinghálók). Indián kívül csak az Európába vándorolt czigányok s a persa-öböl, meg a keletafrikai tengerpart városainak hindi és guzerati kereskedői, a banyarok tartoznak ide.

India az ó-kortól fogva a világ egyik legnépesebb része. Számos régi nagy várossal dicsekedhetik, sőt a XVI—XVIII. században nagyobb városai voltak, mint jelenleg. Ma *Kalkutta* (978 ezer) és *Bombay* (822 ezer) a legnagyobb városok, voltak azonban Indiának milliomos városai is;<sup>1</sup> így Guzerat egykori fővárosának *Szurat*nak fénykorában egy millió lakosa volt, később, a XVIII. század vége felé lesüllyedt 450 ezerre, ma pedig csak 109 ezer, helyébe Bombay emelkedett föl; Bengália fővárosa *Kalkutta* előtt *Mursidabad* volt, a XVI. század végén 2 millió lakossal, már a XVIII. században csak 147 ezer (1739—1813 közt), ma csupán 50 ezer; a XVII. század második felében egyszerre három milliomos város is volt, ú. m. *Delhi*, melynek lakossága, midőn Aurengzib (1658—1707) ide tette a nagy mogulok székhelyét, 2 millióra emelkedett s csak az 1738., 1755. és 1772-iki pusztítások után süllyedt le, de még a XVIII. század vége felé is valami fél millió ember lakott benne, ma csak 194 ezer; Delhivel a nagy mogulok alatt vetekedett *Lahor*, midőn hossza 15 kilométerre terjedt s csak a mogul birodalom hanyatlásával néptelenedett el úgy, hogy 1850 körül a város legnyugatibb szögletében mindössze 95 ezer ember lakott, az utóbbi évtizedek alatt 177 ezerre emelkedett a lakosság; 1489—1689 közt a Malabar partvidék fővárosa *Bidsapur* volt, 1680 körül egy millió lakossal, ma 12 ezernyi városka. Ezekhez járult aztán egy sereg más nagy város. Ma India harmadik városa *Madras* 453 ezer (1850 előtt 800 ezer) s a negyedik *Haiderabad* 415 ezer lakossal; a régi városok közül e csoportba tartozik *Ganda*, Bengália hajdani — még *Mursidabad* előtti fővárosa, fénykorában valami félmillió lakosa volt, ma két mérföldnél nagyobb romhalmaz; *Ahmedabad*, a XVI—XVII. században Nyugat-India legnagyobb s legvirágzóbb városainak egyike, 400 ezer lakossal, süllyedése a mogul birodalom hanyatlásakor következett be, 1850 körül 130 ezer, 1891-ben 146 ezer lakosa volt; *Agra*, 1564-től Akbar (1556—1605) s utódainak székhelye 1650-ig, lakossága ezen időben félmillió, mai lakossága (169 ezer) a régi területnek (28 $\frac{1}{2}$  km<sup>2</sup>) csak felét foglalja el; *Patna*, a bihari királyok régi fővárosa, 1750 körül félmillió, 1800 körül

<sup>1</sup> Daniel H. A. *Handbuch der Geographie*. 4-ik kiad. Lipse. 1874.

350 ezer, 1850-ben 284 ezer, ma 165 ezer lakossal; Audh fővárosának, *Laknaunak* szintén félmillió lakosa volt a XVIII. század dereka táján, a XIX. század első felében már csak 300 ezer, ma 273 ezer; *Benaresz* mai lakossága 219 ezer, míg a XVIII. században 580 ezer volt. Háromszázezres lakosú városa ma nincs Indiának, kétszázzezres is csak a két utóbbi, t. i. Laknau és Benaresz. A régebbi városok közül ide tartozott *Golkonda*, Dekán egykori fővárosa; aztán *Goa*, 1559 körül 200 ezer lakossal, 150 éves virágzás után a XVIII. század elején kezdett hanyatlani, ma alig 10 ezer lakosa van; *Kasmírnak* a XVII. században legalább is 300 ezer lakosa volt, akkoriban 40 ezer szövöszéken dolgoztak benne a híres shawl-készítők, ebből a XIX. században nem maradt több 16 ezernél, a lakosság is leolvadt, 1809 körül már csak 150 ezer, 1860 körül pedig 40 ezer volt, ma 119 ezer; *Dakka* lakossága a XVII—XVIII. században 250 ezer, a XIX. század első felében 68 ezer, ma 82 ezer; *Gualior* régebb szintén 200 ezer lakosú város volt, mai lakossága 85 ezer.

Mindez azt mutatja, hogy India a mogul birodalom virágzásakor sokkal népesebb volt, mint a XIX. század elején. Midőn Akbar (1556—1605) a XVI. század második felében a Dekánig terjesztette a nagy mogulok hódításait, birodalma mintegy 40 milliónyi lakosból állt. Egész Indiára tehát ezen időben 60—70 milliónyi lelket vehetünk fel. Ez a népesség a mogulok alatt 1700-ig jóformán megháromszorozódott. De aztán Aurengzib halála (1707) után, a XVIII. század első tizedeiben beállt a hanyatlás, belzavarok s Nadir persa sah (1738), meg az afghánok (1755) pusztításai fogyasztották a népességet, úgy hogy XIX. század elején Hamilton szerint Indiának már csak 132 millió lakosa volt, melyhez számítva Kasmirt, Szindhert és Multánt, az egész népesség 137 millióra tehető. Ebből 100 millió lelket számíthatni a hindukra, a többi pedig dravida, kolh, persa, afghán sat.

Ez a lakosság a XIX. század alatt megkétszereződött. 1891-ben az indiai császárság összes lakossága 291.104,777 volt, ebből leszámítva a hátsó-indiai tartományokat s az afghán-beluds. stb. részeket, Kelet-Indiára esik a francia és portugál bitokokkal együtt 276 millió. Tekintve az utóbbi évek alatti éhínséget, a mai lélekszámot talán 290—295 millióra tehetjük, a miből valami 210 milliót számíthatunk a hindukra (1891-ben 195·46 millió). Ide azonban nincsenek számítva a darduk és szijapusok, aszámiak, szinghálók, lurok és czi-gányok, a kikkel együtt a hindu törzshöz tartozó népek száma kerek számban 216 millió. Müller Fridrik szerint a XIX. század derekán 150 millió volt.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Reise der österr. Fregatte Novara um die Erde 1857—59. Anthrop. Theil. Dritte Abtheil. Bécs, 1868.

A hindu törzs ó-kori nyelve a *szanszkrit*, mely azonban már a Kr. e. századokban átalakult az ú. n. *prakrit* és *pali* nyelvvé s a szanszkritot, mint szent nyelvet, csupán a papok és az előkelő kasztbeliek beszélték. A prakritból és paliból alakultak az új hindu nyelvek, melyeknek számát különbözőképp állapítják meg. Rendesen hét főnyelvet vesznek föl (hindi, pendsabi és szindh, vagyis az északi csoport; gudsarati és mahrati, vagyis a nyugoti csoport; bengáli és orissza, vagyis a keleti csoport), az irodalmilag is művelt nyelvjárással és testvérnelvekkel együtt összesen 18-ra megy a számuk.

1. *Hindi*. A XIX. század elején a hindu törzsnek körülbelül fele, valami 50 millió ember beszélt a hindi nyelvet, a század dereka felé Müller Fr. szerint 60 millió, 1891-ben  $85\frac{1}{2}$  millió, jelenleg mintegy 95 millió. El van terjedve az északnyugati és közép tartományokban s Pendsabban; feloszlik keleti és nyugoti tájszólás-csoportra.

A hindihöz csatlakozó testvérnelvek:

Az *urdu* vagy *hindusztáni*, a mohamedán hindik persa-arab elemekkel tarkázott nyelve, melyet mintegy 4 millió (1891-ben 3·67 millió) ember beszél. A *pahari* a Kasmir egy részében s általában Himalaya alján és az alacsonyabb fekvésű völgyekben lakó 3 milliónyi hindi nyelve; 1891-ben nyugati pahari volt 1.520,000, közép pahari 1.150,000; a *marvadi*  $1\frac{1}{2}$  millió (1891-ben 1.440,000); a *kasmiri* valami 1 millió s a *nepali* szintén ennyi.

Ezekkel együtt a hindik összes száma 106 millióra tehető.

2. *Bengáli* keleten, az irodalmi nyelvben sok szanszkrit szóval. A XIX. század elején mintegy 18—20, a század derekán 30 millió, 1891-ben 41.340,000, jelenleg mintegy 45 millió ember nyelve.

Ehhez csatlakozik az *aszami* nyelv, 1891-ben 1.430,000.

3. *Mahrati* nyugaton, főleg a bombay-i elnökségben; lassan gyarapodó, régies nyelv, mely közel áll a szanszkrithez, 1891-ben 18.890,000 ember beszélt. Önállóbb dialektusa a *konkani*.

4. *Pendsabi*. A hinditől csak a szókincsben és kiejtésben különbözik. A szikhek nyelve s ezek politikai és vallási különálló volta adja meg a pendsabi nyelvnek is az önállóságot. A XIX. század dereka óta nem igen szaporodott a pendsabi nyelven beszélők száma, 1891-ben  $17\frac{3}{4}$  millió volt.

5. *Gudsarati* (guzerati). Szintén lassan gyarapodó nyelv. 1891-ben 10.620,000-en beszélték, a vele közel rokonságban levő *kacsi* nyelvet pedig 440 ezren.

6. *Orissza* vagy *Urija*. Orisszában 9.010,000 ember nyelve; az utolsó fél század alatt körülbelül megháromszorozódott.

7. *Szindhi*. A XIX. század derekán valami 2 millió, 1891-ben 2 millió 590 ezer.

8. *Szinghal* Ceylonban. Vegyüléknyelv, melynek csak anyaga való a szanszkritből, a nyelvszerkezete azonban annyira elütő, hogy Müller Friderik a dravida-kolh nyelvtípushoz sorolta. A XIX. század alatt körülbelül megháromszorozódott a szinghalok száma, 1800 körül egész Ceylonnak nem volt több lakosa 800 ezernél, 1891-ben csupán szinghal 2.041,158 volt (az összes lakosság 3.008,196.)

9. *Dardu és szijaps*, a Hindukus völgyeiben, Kafrisztánban, Dardisztánban, Csitrálban. A hindu kultúrától távol álló hegyi népség, mely a XIX. század alatt inkább fogyott, mint növekedett. Számuk valami 600—700 ezer lélek.

10. *Cigány*. József főherczeg szerint a dardu és szindh nyelvekkel áll közelebbi rokonságban. Európában tudvalevőleg csak a XV. század elején tűnnek fel a cigányok, a Balkán-félszigeten azonban már a korábbi századokban is ismeretesek voltak. Ellenállhatatlan kóborlási hajlamuk biztosította eddigi fennmaradásukat, mert a hol megtelepednek, lassan beolvadnak az őket környező népségbe s elfelejtik régi nyelvüket. Így pl. a magyarországi cigányoknak alig  $\frac{1}{3}$ -da beszéli még anyanyelvét (82,405), több mint  $\frac{2}{3}$ -da (192,535) más nyelvű, nevezetesen 104,750 magyar, 67,046 oláh, 9,857 tót, 5,861 szerb nyelvű s közülök ma már csak 8,938 folytat egészen vándor életet, egy-egy helyen huzamosabban tartózkodik, de még mindig félnomád 20,406, állandóan letelepült 243,432. Az 1857-iki népszámlálás 103,750-re tette számukat, ide azonban a kóbor, meg az oláhok közt élő cigányok aligha vannak beszámítva vagy legalább is hiányosan, de még így is nagy szaporaságot tüntetnek föl, mert a cigányul beszélőkön kívül az osztrák hivatalnokok nyilván azokat is cigányoknak vették föl, a kik különben teljesen elmagyarosodtak, de cigány eredetük tudva volt. Mutatja ezt az a különbség, a mi a magyarországi és erdélyi cigányok száma közt van a Bach-korszaki, meg az újabb népszámlálások közt. Magyarországra az 1857-iki népszámlálás 72,200, Erdélyre pedig, a kapcsolt részekkel együtt, 29,960 cigányt vett föl, holott az újabb adatok szerint a cigány anyanyelvűek száma a Királyhágón innen csak 30,736, az erdélyi részekben pedig 48 ezer. Az erdélyi cigány anyanyelvűek száma száz év óta lassú szaporodást mutat; 1781-ben 8,598 letelepült s 4,088 kóbor családot vagyis 35,539 lelket írtak össze, a százéves szaporodás tehát 34<sup>0</sup>/<sub>0</sub>. A hol ősi életmódjukban a hatóság nem zavarja őket, ott elég nagy a szaporodásuk. A Balkán-félszigeten pl. ma 436 ezer cigány van, míg a XIX. század elején alig volt 200 ezer. De a nyugoti államokban nem hogy szaporodtak volna, hanem fogytak, mint Angliában, hol Wlisslocki szerint, (Pallas Lex. IV. 363) a XVIII. század végén 100 ezernél több cigány volt, ma pedig legfőlebb 30 ezer. Francia-

országban 1820 körül 10 ezerre tették számukat, ma dr. Gallovics Jenő szerint csak 2 ezer. Spanyolországban az egész XIX. század alatt 40—50 ezer közt mozog a becslések száma. Oroszországból is — úgy látszik — másfelé huzódtak. A régebbi adatok 120 ezerre teszik számukat, dr. Gallovics J. Oroszországra 58, Lengyelországra 15 ezer cigányt vesz föl.

Egészben véve 1800 körül mintegy 600 ezer cigány volt Európában, ma pedig:

|                                                                                                                                                                     |         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| Balkán (Románia 250 ezer, Törökország 67 ezer, Bulgária 37,400, K.-Rumélia 19,500, Szerbia 34 ezer, Bosznia 18 ezer, Görögország 10 ezer, Montenegro 500) . . . . . | 437,000 |
| Magyarország (Királyhágón innen 30,706, Erdély 48,000, Horvátország 3,482) . . . . .                                                                                | 82,000  |
| Ausztria . . . . .                                                                                                                                                  | 16,000  |
| Orosz- és Lengyelország . . . . .                                                                                                                                   | 73,000  |
| Összesen Kelet-Európában . . . . .                                                                                                                                  | 708,000 |

|                                                                                                                                                           |        |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|
| Nyugat-Európában (Spanyolország 40 ezer, Anglia 30 ezer, Franciaország 2 ezer, Németország 2 ezer, Németalföld s Dánia 6 ezer, Olaszország 400) . . . . . | 80,000 |
| Észak-Európa (Finnorsz. ezer, Norvégia 800, Svédorsz. 700). . . . .                                                                                       | 2,500  |

Európában . . . . . 791,000

Ehhez járul Anatoliában valami 200 ezer cigány, Perzsiában 250 ezer lúr (1800: 140 ezer), Beludsisztánban s Indiában 400 ezer lúr és cigány = 850 ezer.

A cigányok összes száma e szerint valamivel több mint  $1\frac{1}{2}$  millió.

#### IV. Román (latin) törzs.

A latin vagy román (római) törzs a régi itál törzsnek egyik ága, a mely magába olvasztva a testvérnelveket, az umbert, samnitot és oszkot, a latin nyelv határait Itálián túl messze kiterjesztette s Galliában, Hispaniában, Rhaetiában, Norikumban, Pannoniában, Dalmáciában, Illirikumban, Moesiában Dáciában, Afrikában és Britanniában a római gyarmatosok, meg a régi lakosság nyelvéből a latin nyelvnek egy-egy romlott változata állt elő, mely annál jobban eltért a klasszikus latintól, minél tömegesebb volt az elrómaisodott régi elem. Augustus halálakor, a mikor a római birodalom lakossága Beloch számítása szerint <sup>1</sup> 54 millió volt (Európában 23 millió, Ázsiában  $19\frac{1}{2}$  millió, Afrikában  $11\frac{1}{2}$  millió), a latin nyelvűek száma legfőlebb  $\frac{1}{4}$ -de (14—15 millió) lehetett az összes népességnek, Ázsia s Afrika népe túlnyomó többségben

<sup>1</sup> Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt. 1886.

görög és sémi nyelvű volt, a régi egyiptomi nyelvet is még sokan beszélték, míg Európa keleti s Itália déli részében a görög nyelv volt elterjedve s ezenkívül a thrák, illyr, gall, iber, etruszk nyelvűekre is lehet számítani egy pár millió lelket. Másfél század alatt azonban nagyon megsaporodott a latin nyelvűek száma. A népesség is megkétszereződött, úgy hogy az Antoninusok korában a markoman háború előtt valami 120 millió volt a birodalom lakossága s ennek körülbelül fele latin nyelvű.

De már a II. század utolsó tizedében beállt a hanyatlás. Pestis, meg a III. századbeli katonai forradalmak fogyasztották a népességet, majd a IV. században megindult népvándorlás szorította vissza a latin nyelv határait s a hódító germánok, Itáliában a gótok és longobárdok, Galliában a frankok, burgundok és gótok, Hispániában a vandálok, svévek és gótok magát a latin nyelvet is annyira átalakították, hogy az több leány-nyelvre bomlott. Így lett az itáliai latin *olaszszá*, a gallo-román *franciává*, *provençállá* és *vallonná*, a hispano-román *spanyollá*, *katalonná* és *portugállá*, az illyro-román *olahvá*, míg a rhaetiai, norikumi és panonniai latinság összezsugorodott, Friaulban az itáliai latin befolyása alá került s az olasz nyelv egyik dialektusává alakult, önállóbb fejlődést vett Rhaetia területén, Tirol és Graubünden völgyeiben, hol a *rhaeto-román* (rumons, ladin), mint külön latin nyelv alakult meg.

A fő román nyelvek a következők:

### 5. Spanyol.

Egész a XV. század második feléig a spanyol nyelvhatár a testvér katalon nyelvvel együtt, kivéve a Franciaországhoz tartozó Roussillont, nem lépte túl Hispánia területét. 1478-ban a Kanári-szigetek elfoglalása által kezdődik a spanyol nyelv terjeszkedése, mely aztán rövid félszázad alatt az Antillákon, Közép- és Dél-Amerikában s a XVI. század második felében a Fülöp-szigeteken is gyökeret vert.

A spanyol elem elterjedésének részletes kimutatása itt következik:

*Spanyolország* a római császárság korában sokkal sűrűbb népességű volt, mint az utolsó ezer év alatt. Ekkoriban 40 millióra becsülték a népességét, városai közül Tarraconát (6—800 ezer) Róma és Alexandria után a birodalom legnagyobb városának tartották s e mellett Augusta Emeritának (a mai Merida) is mintegy 400 ezer lakosa volt. Nagy volt a népesség a mórok idejében is, 900 körül mintegy 25—30 millió s olyan városokkal, mint Cordova (1 millió), Sevilla (400 ezer, 1400 körül 150 ezer), Granada (200 ezer, a mór uralom utolsó szakában 400 ezer), Tarrako (350 ezer), Toledó (200 ezer), Baëza (150 ezer), Almeria (150 ezer). A mór uralom hanyat-

lásával a népesség csökkenése is megkezdődött s tetőpontját a mórrok és zsidók üldözése után a XVII. században érte el.

A népesség időnkinti változását az alábbi táblázat tünteti föl:

Római uralom alatt 40 millió

Arabok idejében (900 körül) 25—30 millió

1492: 10 millió      1768: 9.309,814      1822: 11.661,865

1594: 8.206,791      1787: 10.409,879      1835: 13.500,000

1690: 7.500,000      1797: 10.541,221      1857: 15.464,340

1723: 7.625,000

1877: 16.342,996 (Kanári-szigetek nélkül)

1877: 16.623,384 (Kanári szigetekkel)

1888: 17.252,074

1894: 17.913,980 (Kanári-szigetek nélkül)

1901: 18.500,000

Ez a nép túlnyomó részben spanyol; leszámítva félmillió baszkot, 60 ezer mórt (a XVI. században 2 millió mórt és 600 ezer moriskot üldöztek ki), 40—45 ezer cigányt és 5 ezer zsidót (a XVI. századbeli üldözések előtt 1 millió), a spanyolokra Andorra 6 ezer katalon lakosával esik 17 millió 900 ezer lélek, ebből kastiliai 12·6, katalon 3·3 millió, galíciai 2 millió. Az idegen nemzetiségűek száma a XIX. század folyamán alig változott (Stein szerint a baszkok száma 1821-ben 490,000),<sup>1</sup> így 1801-ben a spanyországi spanyol elem számát tíz millióra lehet tenni.

Ezenkívül van még Franciaországban Roussillonban 250 ezer és Sardinia-ban 7 ezer katalon. Ezekkel együtt az európai spanyolok száma 18·16 millió.

Az *afrikai* spanyol elem legszámosabb a Kanári-szigeteken, hol a berber eredetű őslakosság, a guanchok összeolvadtak a spanyolokkal. A lakosság száma a XIX. század elején mintegy 200 ezer volt, 1860: 237,036, 1877: 280,388, jelenleg 300,000. Fernando Poo, Corisco, Eloby 30 ezer lakosa spanyol nyelvű néger és mulatt. Ezekhez jön még 10 ezer spanyol. Marokko partjain (Ceuta, Alhucemas, Zafarinas, Melina) s 6 ezer Ifni vidékén. Vannak aztán Algirban is spanyol gyarmatosok, mintegy 240 ezeren. Az afrikai spanyolok száma 1801: 220 ezer, 1901: 586 ezer.

Az *amerikai* spanyol gyarmatok (Mexiko Texassal és Californiával, egész Közép-Amerika, Új-Granada, Venezuela, Ecuador, Bolivia, Peru, Chile és az argentiniai vidék) lakossága 1808 előtt 18 millióra rugott, a mely azonban a szabadságharc alatt (1810—20) Humboldt számításai szerint leolvadt 13.200,000-re s így oszlott meg az egyes tartományokban:

<sup>1</sup> Handbuch der Geographie und Statistik, 5. kiad. Lipse, 1824. I. köt.

|                                             |           |
|---------------------------------------------|-----------|
| Új-Spanyolország (Mexiko) . . . . .         | 5.900,000 |
| Guatemali kapitányság . . . . .             | 1.200,000 |
| Cuba és Portorico . . . . .                 | 600.000   |
| Caraccasi kapitányság (Venezuela) . . . . . | 900,000   |
| Új-Granadai alkirályság . . . . .           | 1.800,000 |
| Perui alkirályság . . . . .                 | 1.700,000 |
| Buenos-ayresi alkirályság . . . . .         | 1.100,000 |

Ebből Humboldt sz. 10.174,000 beszélte a spanyol nyelvet és pedig a szárazföldön 2.937,000 fehér (kreol) 5.518,000 néger, mulatt és mestic s körülbelül 1 millió elspanyolodott indián. A szabadságharc előtt legalább is 12<sup>1</sup> — 13 millió volt a spanyol nyelvűek száma.

Az amerikai spanyol államok mai lakossága a következő:

1. Mexiko (1803: 5.837,000, 1853: 7.661,520, 1882: 10 millió 447,974, 1895: 12.619,949) . . . . . 13.400,000
2. Közép-Amerika (Guatemala 1872: 1.190,754, 1897: 1 millió 535,632 — Honduras 1889: 396,048 — Nikaragua 1884: 259,794, 1890: 350,985 — San-Salvador 1875 körül 482,422, 1894: 803,534 — Costa-Rica 1894: 253,040 . . . . . 3.600,000
3. Antillák (Cuba 1821: 630.980, 1862: 1.359,238, 1877: 1.521,684, 1887: 1.631,687, a lázadások után 1900: 1.572,840 — Haiti 1824: 935,355, ma 1<sup>1</sup>/<sub>2</sub> millió és pedig a haitii közt. 1887: 960,000, a sandomingói 1888: 504,000 — Porto-Rico 1794: 136,000, 1826: 213,000 1864: 615,574, 1880: 754,313, 1889: 806,708) . . . . . 4.000,000
4. Új-Granada (Venezuela 1894: 2.444,816 — Ecuador 1887: 1.504.651 — Columbia 1870: 2.951,323, 1884: 3.920,207). . . . . 8.500,000
5. Kicsua országok (Peru és Bolivia 1795: 1.076,997 — Peru 1862: 2.335,000, 1871: 3.199,000, 1876: 3.650,000, 1883: 2.971,924, 1899: 4.568,593 — Bolivia 1858: 1 millió 987,352, 1890/93: 2.269.549) . . . . . 7.000,000
6. La Plata és Chile (Argentina 1820: 1.100,000, 1869: 1.819,490, 1880: 3.203,720, 1895: 4.094,911, 1899: 4 millió 568,593 — Chile 1820: 900,000, 1865: 2.084,945, 1895: 3.314,000 — Uruguay 1796: 30,685, 1820: 176,847, 1840: 240,000, 1860: 208,648, 1883: 520,536, 1897: 840,725 — Paraguay XVII. század első felében 100,000, 1811: 500,000, 1857: 1.337,441, az 1865/70. háború után 221,079, 1895: 502,000) . . . . . 9.500,000

Összesen tehát spanyol-amerikai 1800-ban 18, 1900-ban 46 millió.

Mexikó és Közép-Amerika 17 milliónyi lakosságában túlnyomó az indián vér. Guatemalában, Salvadorban és Hondurasban a tiszta indiánok vannak nagy többségben, de Guatemalat kivéve jobbra elspanyolosodtak. Felsőszázaddal előbb még Mexikóban is többségben voltak; Wappaeus szerint a 40-es években 4-8 millió indiánnal szemben 2-2 millió mestic és 1 millió

kreol volt; ma a lakosságnak fele ( $52\%$ , vagyis 7 millió) indián-fehér keverék, a tiszta indiánok száma leszállt  $4\frac{1}{4}$  millióra ( $32\%$ ). Nikaragua lakosságának fele ( $53\%$ ) szintén indián-fehér- s fekete-keverék, ehhez járul még  $16\%$  mulatt és néger; tiszta indián csak  $30\%$ . Kreolok nagyobb tömegben csupán Mexikóban ( $16\%$ , vagyis 2·1 millió) s azután Costa-Ricában ( $95-96\%$ ) laknak, az utóbbi államban a spanyolok annyira kipusztították az indiánokat, hogy alig maradt 5 ezer; Guatemalában 20 ezer a kreolok és fehérek száma. Hondurasban 6 ezer, Nikaraguában 3—4 ezer, San-Salvadorban 10 ezer.

Az Antillák őslakóit, az arrovákokat és karaikokat (Haitiban 1492 körül 900 ezer, Porto-Rikóban 600 ezer) szintén kiirtották a spanyolok, helyükbe négereket telepítettek. Haiti sziget egészen néger és mulatt, nyugati felében a tiszta néger ( $90\%$ ), keleti felében a mulatt elem a túlnyomó, amaz keverék francia —, emez spanyol — jargont beszél. Cubán  $\frac{1}{3}$  a néger és mulatt, Porto-Ricon van  $33\%$  mulatt, és  $11\%$  néger; a két szigeten a kreolok vannak többségben (Cubán  $\frac{2}{3}$ , Porto-Ricon  $56\%$ ).

A néger vérnek nagy jelentősége van az újgranadai népesség alakulásában is. Venezuela lakosságának fele ( $1\frac{1}{2}$  millió) mulatt (fehér-fekete) és zambo (indián-fekete), Columbiában  $35\%$  ( $1\frac{1}{2}$  millió)-ra megy számuk: tiszta néger kevés van, Venezuelában alig 60—70 ezer, Ecuadorban  $6\frac{1}{2}\%$ , vagyis 100 ezer lélek. A fehér-indián keverék nép, a *mestic*, a legszámosabb Columbiában, közel 2 millió, Ecuadorban  $33\%$  (600 ezer), Venezuelában  $32\%$  (800 ezer). A tiszta indián lakosság nyugat felé emelkedik, Venezuelában csak  $12\%$  (300 ezer), Columbiában  $15\%$  (600 ezer), Ecuadorban pedig  $54\%$  (800 ezer), de a civilizált indiánok egy része, mint a columbiai csipcsák vagy muiscák nagyobbik tömege s Ecuadorban a partvidéki quituk a spanyollal cserélték föl régi nyelvüket. A kreolok száma ma már csekély: legjobban fenmaradtak Columbiában ( $10\%$  = 400 ezer), Ecuadorban már csak  $6\frac{1}{2}\%$  vagyis 100 ezer, Venezuelában még 1839-ben 230 ezerre ment a számuk, a vérkereszteződés következtében ma már alig van 20 ezer, ehhez járul még 50 ezer újabban bevándorolt európai.

Az Andes-vidék felé erősödő indián elem a kicsua államokban nem csak számszerinti többségben van, hanem nyelviileg is megmérkőzik a spanyollal. A kicsua és aymara nyelv a mesticek, sőt még a kreolok közt is nagyon el van terjedve, úgy hogy a társadalmi érintkezésben nagyobb szerepet visz a két indián, mint a hivatalos spanyol nyelv. Peruban  $61\%$ , Bolíviában  $49\cdot5\%$  a tiszta indián (közte mintegy 600 ezer különböző törzshöz tartozó civilizálatlan), ehhez járul amott  $22\cdot4\%$ , emitt  $24\cdot8\%$  *mestic*, úgy hogy a kreolok és fehérek száma alig megy  $1\frac{1}{4}$  millióra (Peruban  $12\%$ , Bolíviában  $25\cdot7\%$ ). Ha ide vesszük a 3-ik kicsua államot, Ecuadort

is (a quitu nyelv a kicsuának dilektusa), közel 4 millió kicsua és aymara áll  $1\frac{1}{3}$  millió kreollal szemben.

Indián állam Paraguay is, melynek lakossága, a mióta a jezsuiták (1620—1768) a grammatikai rendszerbe szedett guarani nyelv segítségével Brazília összes indián törzseit egy államba akarták egyesíteni, nagyobb részt a guarani nyelvet beszéli, a hivatalos spanyol nyelvet a lakosság igen csekély része érti, közönséges életben a fehérek is a guarani nyelvet használják.<sup>1</sup> A fehérek száma különben, mely a függetlenség kihirdetésekor (1811) 60 ezer volt, a 17 ezer idegennel (közte 12,500 német) együtt is csekély. A lakosság, mely az 1865/70-iki háború alatt rendkívül leolvadt ( $1\frac{1}{3}$  millióról 221 ezerre), főleg mestic (350 ezer), van aztán 60 ezer félcivilizált s 70 ezer vad indián.

Argentínában, Uruguayban és Chilében az európai jelleg az uralkodó. Tiszta indián Uruguayban már többé nincs is, beolvadt a kreolokba, Chileben is, melynek lakossága (1820: 900 ezer) a XIX. század elején meg  $\frac{2}{3}$ -ad részben indián volt, annyira elvegyült a spanyolokkal és négekkel (1850 körül 250 ezer fekete volt még), hogy ma már alig van 50 ezer indián. Argentínában valami 300 ezerre megy a pampas-indiánok és patagonok száma. A lakosság zöme, körülbelül 50—60% mindegyik államban indián-fehér keverék, a mely keverékhez Chileben még a néger vér is járult; a többi részben igen nagy tömeget képeznek a bevándorolt európaiak, Argentínába pl. 1857—93 közt 1,389,834-en vándoroltak be, ma pedig csupán olasz van 1 millió s valami 200 ezer francia; Uruguayban a lakosságnak csaknem fele európai, közte legalább is 200 ezer olasz. A bevándorlások növelték meg a chilei fehérek számát is, félszázad alatt 200 ezerről  $1\frac{1}{2}$  millióra.

Spanyol-Amerikán kívül még az Egyesült-Államokban, ú. m. Floridában, Texasban, Új-Mexikóban és Kaliforniában van mintegy 300 ezer spanyol.

Az amerikai spanyolok száma tehát s az egyes népelemek:

|                 | Kreol      | mulatt, néger       | mestic           | indián                | egyéb                           |
|-----------------|------------|---------------------|------------------|-----------------------|---------------------------------|
| Mexiko . . .    | 2 1 millió | 0.03 millió         | 7 millió         | $4\frac{1}{4}$ millió | —                               |
| Közép-Amerika   | 0.29 "     | 0.07 <sup>2</sup> " | 1.2 "            | 2 "                   | —                               |
| Antillák . . .  | 1.5 "      | 2.2 <sup>3</sup> "  | — "              | — "                   | —                               |
| Új-Granada . .  | 0.54 "     | 2.9 "               | 3.4 "            | 1.6 "                 | 0.03 mill.                      |
| Kicsua államok  | 1.4 "      | 0.06 "              | 1.8 "            | 3.8 "                 | 0.05 <sup>4</sup> "             |
| Chile, La Plata | 2.4 "      | — "                 | $4\frac{1}{2}$ " | 0.48 "                | 1.3 <sup>4</sup> <sup>5</sup> " |
| Egyesült Áll.   | 0.3 "      | — "                 | — "              | — "                   | — "                             |
| Összesen .      | 8.4 millió | 5.56 millió         | 18 millió        | 12.1 millió           | 1.8 millió.                     |

<sup>1</sup> Globus. 1875. XXVII. 2. — <sup>2</sup> Angol és karaib nyelvű. — <sup>3</sup> Ebből a haitii 1 millió néger francia nyelvű. — <sup>4</sup> Khinai. — <sup>5</sup> Ebből  $1\frac{1}{4}$  millió olasz, 200 ezer francia, 100 ezer német, a többi zsidó, angol, orosz és egyéb európai.

Vagyis leszámítva a haitii francia nyelvű négereket, a hondurasi és nikaraguai részint angolul, részint karaib nyelven beszélő feketéket, a perui khinai munkásokat s az argentinai, uruguayi stb. olasz, francia, német, zsidó, orosz stb. bevándorlókat, a spanyol nyelvet mintegy 33 millió ember beszéli Amerikában, ebből  $8\frac{3}{4}$  millió spanyol eredetű kreol és elspanyolosodott európai vagy újabban bevándorolt spanyol,  $4\frac{1}{2}$  millió néger és mulatt, 18 millió indiánnal vegyült fehér és néger s azután valami  $1\frac{1}{2}$ —2 millió indián. Tekintve, hogy 1801-ben legfőlebb 13 millió volt az amerikai spanyolok száma, a lefolyt század alatti a szaporodás valami  $180\%$ -nak felel meg.

Oceániában a Fülöp-szigeteken és a Karolinákon beszélik a spanyol nyelvet, a tiszta spanyolok száma azonban alig több 8—10 ezernél.

E szerint a spanyolok száma: 1500-ban *Lewis Carnae* sz. 8 és fél, 1600-ban 9, 1700-ban 10—11, 1801-ben 23, 1901 elején 52 millió.

## 2. Francia.

A gallo-román nyelvből 3 új nyelv alakult, ú. m. a francia, provençal és vallon (belga), rendszerint azonban a két utóbbit is franciának veszik.

A franciák a lefolyt század alatt sokkal kisebb arányban növekedtek, mint a többi román nép, a germánokról nem is szólva. Különösen Franciaország lakosságának növekedésében észlelhető a folytonos hanyatlás. Bertillon szerint évtizedről-évtizedre csökkent a születések száma, 1801—1810 közt még 33 születés esett ezer lélekre, majd 32, aztán 31, 1830 után leszállt 29-re, 1840 után 27-re, 1850—70 közt volt 26, a nyolevanes években 25, a kilencevenes évek elején pedig a halálozások föltülmúlták a születések számát, 1890-ben 38,446, 1891-ben 10,503, 1892-ben 20,041 lélekkel, csak 1893-ban volt kevés szaporodás (7,146), 1897-ben már 108,088, 1898-ban pedig 33,860.

*Franciaország* különben már az ó-korban elég népes volt. Julius Caesar szerint Gallia 307 ezer emberből álló sereget tudott kiállítani, az összes lakosság pedig Levasseur számítása szerint 6.709,000 volt. A császárság alatt Gallia a római birodalom egyik legsűrűbb népességű tartománya volt, úgy hogy Forbiger 30—40 millióra becsülte az akkori népességet. A népvándorlás korában ez a szám nagyon leolvadt, de az elnéptelenedés még sem volt olyan nagy, mint a római birodalom egyéb részeiben. Nagy Károly korában Levasseur szerint 9 millió volt a lakosság, míg 1328-ban 2.411.149 háztartást (10—12 millió lélek) számítottak. A XVI. század első felében 23 millióra emelkedett a népesség, a katolikusok és hugenották közti fél-százados belháború alatt azonban felényire olvadt le, úgy hogy 1600-ban nem

volt több 12 milliónál. A XVII. század alatt ismét megnőtt 22 millióra, de aztán XIV. Lajos utolsó éveiben stagnálni kezdett a népesség száma, 1700-ban volt 20 millió, 1762-ben 21.769,163, 1784-ben Necker becslése szerint 24.800,000, 1790-ben 26.363,000. Ettől fogva a XIX. század folyamán a népnövekvés a következő volt:

|                  |                                 |                  |
|------------------|---------------------------------|------------------|
| 1801: 27.349,902 | 1860: 36.843,305                | 1881: 37.672,048 |
| 1810: 28.630,463 | 1861: 37.383,161                | 1891: 38.343,192 |
| 1820: 30.592,032 | (Savoyával és Nizzával)         | 1896: 38.517,975 |
| 1830: 32.746,418 | 1869: 38.698,200                | 1901: 38.600,000 |
| 1840: 34.307,820 | 1872: 36.102,921                |                  |
| 1850: 35.911,812 | (Elszász és Lotharingia nélkül) |                  |

Ebből a lakosságból a XIX. század elején volt 970,000 breton (1806: 985,588), 830,000 vallon, 180 ezer korzikai olasz, 108 ezer baszk, 60 ezer zsidó, 10 ezer cigány, továbbá Elzászban és Lotharingiában 1.300,000 német. A franciák száma e szerint 23·9 millió. illetőleg a vallonokkal 24<sup>3</sup>/<sub>4</sub> millió. Jelenleg pedig a bretonok száma 1.100,000, az olaszoké (a savoyaiakkal s nizzaiakkal) 500,000, a katalonoké Roussillonban 250 ezer, a flamandoké a belgiumiak nélkül 200 ezer, a baszkoké 200 ezer, a németeké 83 ezer, egyéb 120 ezer, vagyis a franciákra marad — leszámítva még 1 millió külföldit is — 35.150,000 lélek. Ebből 12—13 millió provençal, 2 millió vallon.

*Belgium* lakosságának 45<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-a vallon vagyis 3.037,000. A XIX. század elején kisebb volt a vallonok arányszáma, úgy hogy a 3 milliónyi lakosságból 1<sup>1</sup>/<sub>4</sub> milliót lehet csak franciának venni.

*Helvéciában* van 674 ezer francia (21·4<sup>0</sup>/<sub>0</sub>), 1801-ben volt 360 ezer. *Olaszországban* a piemonti franciák száma 140 ezer, legtöbb van az aostai kerületben (a lakosság 97<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-a), a susaiban már csak 19<sup>0</sup>/<sub>0</sub> (17 ezer), a pigneroliban 16·8<sup>0</sup>/<sub>0</sub> (25 ezer) s van még valami 6 ezer a turini kerületben. *Angliában* a normann szigetek lakossága francia, 1801-ben 48 ezer, 1901-ben 93 ezer. *Németországban* a 220 ezer lotharingiai és elzászi francián kívül a Rajna vidékén van még 11,058 vallon s 6,643 francia. *Monaco* lakosságának 43<sup>0</sup>/<sub>0</sub>-a francia (7 ezer), van aztán *Luxemburgban* 2,200. A XVIII. századbeli *délmagyarországi* francia gyarmatosok a XIX. század folyamán elnémetesedtek. Szétszórva a Balkánon van még valami 40—50 ezer francia.

A franciák száma e szerint Európában 1801-ben volt 26<sup>1</sup>/<sub>2</sub> millió, ma pedig nem egészen 39<sup>1</sup>/<sub>2</sub> millió.

Európán kívül legtöbb francia van *Amerikában*, hol Humboldt szerint már a XIX. század elején 1.058,000 lélek (közte 700 ezer néger) beszélt a francia nyelvet. A kanadai (quebeci) francia gyarmatosok igen gyorsan

szaporodtak; ezelőtt 130 évvel összes számuk 40 ezer volt, Humboldt már 275 ezernek találta, jelenleg pedig meghaladja számuk a  $1\frac{1}{2}$  milliót; leg többen vannak Quebec államban,  $1\frac{1}{4}$  millió vagyis az összes lakosság  $80\frac{4}{10}\%$ -a; Ontarióban van 110 ezer francia ( $5\frac{0}{10}\%$ ), Új-Braunschweigban 70 ezer ( $20\frac{0}{10}\%$ ), Új-Skóciában 30 ezer ( $7\frac{0}{10}\%$ ), a többi az Edvard-szigeteken, Manitotában, Britt-Columbiában s a territoriumokon. Az Egyesült-Államokban a louisinai és missourii francia gyarmatok a legrégebbiek; a XIX. század elején 111 ezer kreol, mulatt és néger beszélt a francia nyelvet, a század dereka felé Wappaeus szerint már 450 ezer francia volt, de aztán lassúbb lett a szaporodás, ma az illinoisi, minnesotai, dacotai, michigani és massachusettsi telepekkel együtt legfőlebb 700 ezerre lehet tenni a franciák számát. Az Antillákon van körülbelül  $1\frac{1}{2}$  millió francia nyelvű néger és kreol, Haitin, Martiniqueon, Guadeloupon. Dél-Amerikában legtöbb van Argentínában (200 ezer), azután valami 100 ezer Uruguayban, Braziliában és Cayenneban. Az amerikai francia nyelvűek száma e szerint 4 millió, ebből  $1\frac{1}{4}$  millió körül néger.

*Afrikában* a Reunion vagy Bourbon és Mauritius vagy Isle de France-szigeteken kétszáz év óta a francia az uralkodó nyelv, melyet nemcsak az itt megtelepült franciák ivadéakai, hanem a négerek és mulattok s a maláj és hindu munkások is beszélnek. 1801-ben a két sziget lakossága 150 ezer volt, ebből alig  $\frac{1}{4}$  rész kreol, jelenleg 540 ezer. Hét évtizedes az algiri francia gyarmat, a franciák száma 271 ezer. Vannak azután franciák Egyiptomban (15—20 ezer), Tunisban, a senegambiai, keletafrikai, kongoi gyarmatokon. Ezekkel együtt 850 ezer a franciák száma, míg 1801-ben csak 150 ezer volt.

*Oceániában* 25—30 ezer francia van, legtöbb Új-Kaledóniában (6—7 ezer letelepült, 11—12 ezer deportált s mintegy 4 ezer hivatalnok és katona). Vannak azután a keletindiai gyarmaton, Hátsó-Indiában. Khinában s Japánban. De együttvéve sem több 100 ezernél.

A franciák összes száma tehát: 800 körül 7—8 millió, 1328-ban 10—12 millió, 1500: 23 millió (*Lewis Carnae sz. csak 10 m.*), 1600: 14 millió (*Lewis Carnae sz.*), 1700: 20 millió, 1801: 28 millió, 1901: 44 és egyharmad millió.

### 3. Olasz.

A velenceiek és genuaiak középkori gyarmataiból, melyeket az Adriai és Fekete-tenger mellékén, meg a Levantén alapítottak, a renaissancera következő hanyatlás után kevés tartotta fenn magát a XIX. századig s az utolsó félszázad alatti kivándorlások sem igen gyarapították a kelet régi olasz ele-

meit. Ezek helyett Amerikában, különösen pedig az Egyesült-Államokban, Argentínában és Uruguayban szaporodik napról-napra az olasz elem.

Az anyaország, Itália, már az ó-kortól fogva Európa legsűrűbb népeségű részei közé tartozik. A görög gyarmatvárosok, ú. m. a siciliai Agrigentum (Kr. e. V. században 800 ezer lakos), később Syrakusa (1.200.000) s a délolaszországi Sybaris (Kr. e. VI. sz. 300 ezer), majd Tarentum (200 ezer) és Capua (3—400 ezer) nyitják meg a nagyvárosok sorát. melyeket a császárság korában valamennyit túlszárnnyalt Róma (fénykorában 1.600—2 millió lakos, az V. század elején még 800—1.000.000), ehhez csatlakoztak a római birodalom utolsó szakában Mediolanum (600—700 ezer) s más városok, mint Adria (100 ezer), Aquileja (100 ezer) stb. A népvándorlás korában nagyon leszállt a lakosság száma, úgy hogy az V. század közepe felé, a gót és vandal pusztítások után már csak 5 millió, a VI. század derekán pedig  $3\frac{1}{2}$  millió volt s Rómában nem maradt több 50 ezer embernél. A X—XI. században azonban újra gyarapodni kezdett, a városok ismét megnépesedtek, pl. a keresztes háborúk alatt Brindisinek 80 ezer, Pisának a XI—XII. században 150 ezer, Sienának a XIII. században 100—150.000 lakosa volt. A XIV. században a pestis előtt már 18 millióra növekedett a népesség, de a pestis után ismét lecsökkent 12—13 millióra (Velencében előbb 400 ezer, 1422-ben 190 ezer lakos). A XV. században ismét megnőtt a lakosság, azután harmadfél-százados súlyedés következett be s csak a XVIII. század második felében kezdődött megint a fokozatos emelkedés, melyet a következő táblázat mutat:

|                  |                  |                  |
|------------------|------------------|------------------|
| 1770: 14.689,317 | 1848: 23.617,153 | 1890: 30.158,408 |
| 1800: 17.237,421 | 1858: 24.857,417 | 1897: 31.479,217 |
| 1825: 19.726,977 | 1871: 26.801,154 | 1901: 32 millió. |
| 1838: 21.975,205 | 1881: 28.459,628 |                  |

Ebből valami 280 ezer az idegen nemzetiségű (francia, albán, görög, szlovén, német stb.), az olaszok száma tehát  $31\frac{3}{4}$  millió (köztük 430 ezer furlán), míg 1801-ben volt 17 millió.

Van aztán Franciaországban félmillió (1801-ben 180 ezer korzikai), Helvéciában 167 ezer (1801: 100 ezer), Tirolban ( $40\frac{0}{100}$ ) 353 ezer, ide nem számítva 25 ezer rhaetorománt (1801-ben együttesen 220 ezer), az osztrák tengerparton 335 ezer (1846:  $36\frac{5}{100}$ , 1891:  $44\frac{7}{100}$ ), ebből görzi és gradiskai furlán 60 ezer, Fiumében 20 ezer (1891: 13.012), Dalmáciában 17 ezer ( $3\frac{1}{100}$ ), a Jón-szigeteken 20 ezer, Törökországban 50 ezer, Malta-szigeten 20 ezer. Az Európa különböző országaiban ideiglenesen távollevő, 300 ezernyi olasz munkással együtt Itálián kívül van  $1\frac{3}{4}$  millió.

Az európai olaszok száma e szerint  $33\frac{1}{2}$  millió, míg 1801-ben volt  $17\frac{3}{4}$  millió.

A Levanten, Szíriában, Egyiptomban, Tripolisban, Tunisban, Algirban Eritreában tartózkodó olaszok száma legfőlebb 150 ezer. Amerikában az Egyesült-Államokban van legalább is 1 millió, ugyanannyi Argentínában, 200 ezer Uruguayban, 100 ezer Braziliában s Dél-Amerika egyéb országaiban.

Az olaszok növekedése tehát:

|                    |                                          |                 |
|--------------------|------------------------------------------|-----------------|
| 1350: 18 millió    | 1600: $9\frac{1}{2}$ <sup>1</sup> millió | 1800: 18 millió |
| 1400: 12—13 millió | 1770: 15 millió                          | 1900: 36 millió |
| 1500: 18—20 millió |                                          |                 |

#### 4. Portugál.

Portugália lakosságának gyarapodását a következő adatok mutatják:

XVI. században (Nagy Emánuel idejében: 4 millió

|                 |                              |                              |
|-----------------|------------------------------|------------------------------|
| 1732: 1.850,000 | 1864: 4.286,995              | 1890: 4.660,095 <sup>2</sup> |
| 1786: 3 millió  | 1878: 4.348,551 <sup>1</sup> | 1890: 5.049,729 <sup>3</sup> |
| 1820: 3.173,000 | 1878: 4.745,124 <sup>2</sup> | 1901: 4.920,000              |

Ez a lakosság valami 3 ezer néger kivételével tiszta portugál.

Gyarmataik a következők: az *Azor-szigetek* (1864: 248,028, 1878: 264,352, 1890: 255,594 lakossal); *Madeira* (1864: 110,764, 1878: 132,221, 1890: 134,040) négerrel vegyült portugálok. A két szigetsoport lakossága kerek számban 400 ezer s rendesen Európához számítják. Ellenben a *Cap-Verdi-szigetek* portugál nyelvű néger és mulatt lakói (1867: 67,347, 1878: 90,704, 1885: 110,926, jelenleg mintegy 150 ezer) már az afrikai gyarmatokhoz tartoznak, melyeken portugál nyelvű *Sao-Thomé* (20 ezer), *Príncipe* (3 ezer) s a spanyolok kezén levő *Anna-Bom* (3 ezer) néger lakossága is. Az angolai, benguelai, loandai, ambrizi, mossamedesi, kongoi, mozambiki és szofalai gyarmatokban leginkább a városokban beszélnek a portugál nyelvet, tiszta portugál alig van több 10 ezernél, a mulattokkal együtt pedig legfőlebb 100—150 ezer portugál nyelvű. Van tehát Afrikában mintegy 410 ezer portugál, a mulattokkal és négerekkel együtt 700 ezer. E gyarmatok lakossága a XIX. század kezdetén 458 ezer volt, vagyis a tiszta négerek nincsenek ide számítva, csak a mulattok és portugál rabszolgák, úgy hogy egészen portugál nyelvűeknek vehetők fel.

<sup>1</sup> Lewis Carnae után, csakhogy ő a XV. század végére teszi, de ez a szám csak a XVI. század végére illik.

<sup>2</sup> Az Azorok és Madeira nélkül.

<sup>3</sup> Az Azorokkal és Madeirával.

*Délkeleti-Ázsiában* Gon és Diu vidékén (1887: 572,290), Ceylonban az ú. n. eurázok, Macaoban és Keleti-Timorban (1896: 378,627) beszélik a portugál nyelvet. 1800 körül az indiai portugál-vegyülék népségre félmillió lelket vettek föl, ennyire tehát most is számíthatjuk.

Legfontosabb gyarmata azonban a portugál elemnek *Brazília*, hol a fehér-fekete-indián keverékből egy új portugál nyelvű népség alakult. Humboldt a XIX. század elején 3.740,000-re tette az amerikai portugál nyelvűek számát, ebből 843 ezer fehér volt, 628 ezer mestic, a többi néger. Maga a lakosság így növekedett:

|                               |                  |
|-------------------------------|------------------|
| 1790: 3 millió                | 1856: 7.677,800  |
| 1800: 4.221,000               | 1867: 11 780,000 |
| 1820: 5.306,418 (Schäfer sz.) | 1890: 14.933,915 |
| a vad indiánok nélkül)        | 1901: 16 millió  |

Ebből 37·7%<sub>0</sub> vagyis 6 millió fehér, közte 400 ezer európai bevándorolt (német, olasz stb.), 1.300,000 néger, 1.600,000 indián, közte 1 millió „indios mansos“ vagyis megtelepült és 600 ezer „indios caboclos“ vagyis erdei, a többi keverék (mulatt, mestic, zambo). Az indiánokon kívül mintegy 250 ezer német s 220 ezer olasz, spanyol, francia, angol és egyéb tartozik az idegen nyelvű elemek közé. Ezek levonásával a portugál nyelvűek száma közel 14 millió.

A portugálok száma e szerint:

|                                               |                                            |
|-----------------------------------------------|--------------------------------------------|
| 1550 k. 4 millió                              | 1801: 7 <sup>3</sup> / <sub>4</sub> millió |
| 1700: 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> —4 millió | 1901: 20 millió                            |

Nagy Géza.

## NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

### Szent-ivánnapi népszokások.

#### 1.

Napnyugta előtt a fiúk és leányok végig járkák az utcákat s *fát* és szent-ivánnapi *almát* kérve, így kiabálnak: „Fát adjanak! Ómát adjanak!“ Az almákat — mielőtt odaadnák — három ízben feldobják a levegőbe, hogy azokat az „*angyalok almái*“ gyanánt kapkodják fel a gyermekek. A kiknek kicsinyeik elhaltak, azok abból a célból dobálják fel az almákat, hogy a kis angyaloknak is legyen *arany-almájok*. A fákat minden szertartás nélkül nyújtják a házalóknak. Az összeszedett fából azután nagy tüzet raknak a